

Ἡ πρὸς τὰ ὄργανα τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος, καὶ πρὸς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας εὐλάβεια ἦτο βεβαίως αἴσθημα σεβαστόν, ἀλλὰ εἰς ταῦτα πάντα ἀπεδόθη δύναμις θαυματουργός, καὶ τοῦτο ἐνῶ πολλάκις μὲν ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητηθῇ ἡ γνησιότης τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, πολλάκις δὲ ἀναμφίβολον ἦτο ὅτι ἐγένετο ἀνόσιος αὐτῶν παραποίησις καὶ ἔμπορία. Ὡσαύτως ἡ δι' εἰκόνων διακόσμησις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο μὲν ἐπιτηδεῖα νὰ ὑποθάλη τὴν εὐσεβῆ ἀνάμνησιν τῶν ἰδρυτῶν καὶ τῶν ἀθλητῶν τῆς πίστεως, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον εὐλογοὶ ἦσαν αἱ πρὸς αὐτοὺς προσευχαί, ὡς μεσίτας τῶν δεήσεων τὰς ὁποίας οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπηύθυνον εἰς τὸ Ὑπέρτατον Ὄν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ διάκρισις αὕτη μεταξὺ τῆς ἀπολύτου λατρείας, τῆς ὀφειλομένης εἰς μόνον τὸν Θεόν, καὶ τῆς σχετικῆς, ἣτις ἀπευθύνεται μὲν καὶ αὕτη εἰς τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντός ἀλλὰ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ σκευῶν, ἐξέλιπεν εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν πολλῶν. Ἡ ἄμεσος τῶν ἁγίων λατρεία ἐπεσκίασε τὸ πρὸς τὸ Ὑπέρτατον Ὄν αἴσθημα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐπὶ τέλους αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς αἱ τῶν ἁγίων εἰκόνες ἐτιμήθησαν πολλάκις ὡς θαυματουργοί· οἱ ἄνθρωποι ἠσπάζοντο αὐτάς, ἐπέθετον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, προσῆγον εἰς τὰ ὄμματα καὶ εἰς τὸ στήθος, ἐποίουν ἐνώπιον αὐτῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐγονάτιζον, προσεκύνουν καὶ ἐν γένει ἀπέδιδον εἰς αὐτάς ὅλα τὰ δείγματα τῆς ἀμέσου λατρείας, ἐξ οὗ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ μωαμεθανοὶ κατήντησαν νὰ ὀνομάζωσι τοὺς χριστιανοὺς εἰδωλολάτρας.

Αἱ πολυειδεῖς αὐταὶ καταχρήσεις καὶ παρεξηγήσεις ἐπενήργησαν ὀλεθρώως εἰς τὸν ἐθνικόν, εἰς τὸν κοινωνικόν, εἰς τὸν πολιτικὸν βίον. Ἐνῶ, καθὼς πολλάκις εἶπομεν, τὸ ἰσχυρότατον ἠθικὸν τοῦ ἔθνους ἐλατήριον ἦτο τότε ἡ θρησκεία, τὸ ἐλατήριον τοῦτο ἐφθείρετο ὁσημέραι διὰ τῶν ἀτοπημάτων, τὰ ὁποῖα παρεισέφεραν εἰς πολλοὺς θρησκευτικοὺς θεσμούς, τὸ δὲ ἔθνος περιέπιπεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ποικίλην ὕλικήν, ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἔκλυσιν. Μέγα αὐτοῦ μέρος ἐντελῶς ἀφηρεῖτο διὰ τοῦ μοναστηριακοῦ βίου ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ καὶ πρακτικῆς κοινωνίας, τοῦ δὲ περιλιπομένου ἐν ταύτῃ μέρους ἡ δραστηριότης περιεστέλλετο διὰ τῶν καθ' ὑπερβολὴν πολλαπλασιασθέντων καὶ ἀλλοιωθέντων θρησκευτικῶν τύπων. Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν εἰργάζοντο διότι καὶ ποικίλην βιομηχανίαν εἶχον, καὶ ἔμπορίαν, καὶ ναυτιλίαν, καὶ στρατὸν καὶ διοικήσιν, ἀλλὰ βεβαίως διετέλουν ἐν ἀργίᾳ τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Ἄρκει νὰ εἴψῃ τις ἐν βλέμμα εἰς τὴν «Ἐκθεσιν τῆς βασιλείου Τάξεως», τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ὀφφικίων πραγματείαν τοῦ Κουροπαλάτου, ἵνα καταπλαγῇ ἐκ τῆς πληθῆος τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν, τῶν ἑορτῶν τῶν μεγάλων ἁγίων, καὶ τῶν πολιτικῶν πανηγύρεων, καθ' ἃς πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης, ἀπησχολοῦντο ὑπὸ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν, αὐλικῶν καὶ δημοτελῶν τελετῶν. Καὶ αὐταὶ ἦσαν αἱ μεγάλαι, αἱ ἐπίσημοι, αἱ κοινῶς ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους τελοῦμεναι ἑορταί, αἱ δὲ εἰς μνήμην ἀναριθμητῶν μαρτύρων καθιερωμέναι δὲν ἐπανηγυρίζοντο μὲν εἰμὴ κατὰ τόπους, ἀλλὰ διὰ τὴν πληθὺν αὐτῶν συνετέλουν ὡσαύτως εἰς τὴν τοῦ ὅλου ἔθνους ἀργίαν. Ὅποια διαφορὰ καταστάσεως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παραγγελωμένην, λέγοντος εἰς τοὺς Θεσσαλονικεῖς· «αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς· ὅτι...

φίλοις εἶπατε χαρὰς εὐαγγέλια· βούλομαι γὰρ τὸ πλάσμα μου καὶ χαρὰν ἐκεῖθεν ἀυγάσαι, ἐξ ἧς προήλθεν ἡ λύπη».

